

Et teglværks historie

Af Peder Engelbrechtsen

Min far, Johannes Pedersen, er født i Lintrup sogn i Sønderjylland. 1880 udvandrede han til Danmark, aftjente her sin værnepligt og rejste så som så mange sønderjyder til Amerika. Her havde han forskelligt arbejde, men mest ved teglværker. Efter nogle års forløb vendte han tilbage til Danmark. Her blev han gift med min mor, Ellen Engelbrechtsen og overtog efter hendes fars død gården *Svendsminde* ved Vejen. Nærmeste nabo mod øst hed Lindberg. Han var ejer af et teglværk ved Askovvej. Også han havde været i Amerika, så de to naboer havde nok at snakke om. Det skete så, at Lindberg igen ville til Amerika, og han solgte da teglværket med nogle tønder land med store lerbanker til min far, der havde lyst til at omsætte sine erfaringer fra Amerika i praksis. Det skete i året 1906.

Der blev gjort akkord med en »mester«, som skulle lede det daglige arbejde og personligt foretage brændingen af murstene. Han fik så sin aflønning efter antallet af brændte sten. De øvrige arbejdere fik udbetalt ugeløn og ved sæsonens slutning afregning efter produktionen. Arbejdstiden var lang. Man begyndte kl. 6 om morgenen, holdt en kort frokostpause og en kort middagspause og fortsatte så til kl. 6 om aftenen. Sommeren var jo skabt til at arbejde i. Om vinteren var der desværre rig lejlighed til hvile.

Teglværkets bygninger bestod af ovnhuset, opført omkring en åben ovn, som var meget solid med meget tykke mure, der dels skulle holde på varmen, dels modstå trykket af de glødende sten i dens bug. På de to sider lå fyrgravene med brændsel. Hovedparten var kul, engelske kul, men engang gjorde

min far forsøg med tyske kul. Min mors halvbroder var ansat i et kulfirma i Haderslev, og han fik min far overtalt til at købe kul der. Kullene var for øvrigt gode nok. De blev fragtet med »æ Kleinbahn« til Skodborg, og der hentede vi dem med hestevogn. Den gamle Kongeågrænse passerede man uden formaliteter. Når vi kom til den tyske toldbygning på hjemvejen, stod tolderen udenfor. Vi lod da en stor klump kul falde af vognen, og han smilede og gjorde honnør mange gange.

Ellers kørte vi tørv hjem i massevis fra Vejen tørvemose. Vi kørte med to vogne. Når den ene vogn var læsset, blev den kørt op på landevejen. Så besteg jeg sorte Klaus, og det gik i suvende galop hen ad de bløde moseveje.

Træ brugte vi også. Om vinteren blev der fældet træer i de omliggende småskove. De blev savet og kløvet og brugt til optænding.

Mesteren forestod som sagt brændingen. De første døgn foregik »smøgningen«, det vil sige, at der blev holdt en lav varmegrad, ca. 120 grader. På den måde drev man vand, plantedele og kulsyre ud af stenene. Derefter blev varmen sat op, og man gik over fra tørv til kul. Hele brændingen varede ca. 6 døgn, et meget krævende arbejde. Ilden skulle jo holdes ved lige. Et lille blund kunne tillades. Faktisk var der hyggeligt, mens brændingen stod på. Far og vi drenge besøgte mester om aftenen og medbragte rødgrød og stikkelsbærgrød, alt efter som sommeren skred frem. Kaffe kunne jo præsteres til enhver tid. Der blev aldrig drukket øl, men piberne blev tændt, og så gik passieren livligt. Vi drenge fik en gang imellem lov til at trække lugerne fra fyrkanalerne og kaste kulstumper ind, så gnisterne fløj strålende omkring.

Når stenene glødede i øverste lag, blev lugerne klinet til, og der blev lagt et lag gamle mursten sammenklinet med ler oven på det hele, og så stod ovnen sådan i ca. 4 døgn. Derefter blev stenene taget ud, tit så varme, at de kunne svide trillebørene. Det var naturligvis spændende øjeblikke. Var brændingen lykkedes? Jeg husker ikke, at den nogen sinde slog fejl. En ovn kunne tage ca. 70.000 sten, og rekorden var 7 ovnfulde en særlig god sommer. Når Søren Alkærsig i sin bog *Vejen Sogn* skriver, at et andet teglværk, ved Dortheasminde, »var tem-

Fig. 1. Fra arbejdet på Svendsminde teglværk. Personerne under billedet er fra venstre: Gabriel, Johannes Nissen, Ernst Hansen, undertegnede (lige optaget på Jelling seminarium). Far, ikke i arbejdstøjet – han havde hentet penge i sparekassen til udbetaling, Nis Andersen, mester Peter Husted, mine brødre Holger og Gunnar. Foto i privateje.

melig betydeligt og solgte 100-150.000 sten om året«, så må dette berigtiges med en oplysning om, at Askovvejens teglværk præsterede indtil 490.000 sten årligt!

Men nu alt det forberedende arbejde. Murstenene blev fremstillet i fri luft, på en stor, glat plads. Her var strygebordet anbragt. Murstensformen kunne tage tre sten ad gangen. 2 »strygere« fyldte formen med ler, trykkede det fast, glattede efter med en strygespån, vippede formen over bordets kant og lagde stenene ud på pladsen. Derefter blev formen dypet i vand i et kar, som var fastgjort til bordet, og formen fyldtes så på ny.

Leret blev fra »trossen«, en cirkulær kule, hvis sider var afstivet med brædder, på trillebør kørt til strygebordet. Nok en mand hentede leret i lergraven og kørte det med hest og kærre, senere med tipvogn på skinner, til trossen. Leret blev vandet

kraftigt, og derefter blev to store hjul trukket rundt og æltede i ca. 4½ time. En hest trak bommen, som hjulene var forbundet med ved tandhjul, og mine brødre og jeg sad skiftevis på et primitivt sæde og holdt hesten i gang. Når så leret blev godkendt, blev det glattet efter med et slæbebræt og derefter dækket til med halmmåtter, som vi havde flettet hjemme på gården om vinteren. Så var leret skærmet mod udtørring.

Det spændende ved det hele var naturligvis vejret. I solskin gik arbejdet med liv og lyst. Strygerne løb i trav frem og tilbage ved strygebordet. En rask mand kunne stryge op mod 5.000 sten om dagen, men så skulle han også rubbe sig. Men når regnen truede, så det anderledes ud. Var stenene på pladsen næsten tørre, kunne regnen fuldstændig ødelægge dem, så de måtte i trossen igen. Når det rigtig trak op, fór min far og vi brødre ned over markerne, og alle gik i gang med trillebørene for at få så mange sten som muligt i tørreskuret, hvor de blev sat i stabler.

For bedre at kunne udnytte regnvejrslugene og måske forlænge sæsonen noget blev der bygget et hus med hylder. Så strøg en mand sten indendørs med en form til kun to sten. Stenene blev strøget på et kort bræt, som så blev lagt på en hylde. Det blev ekstra fine sten, som da også blev brugt til særlige bygninger. Således til billedhugger Hansen-Jacobsens museum i Skibelund. Jeg havde det hverv at køre stenene dertil – en fin tjans, 3 kilometer i roligt tempo i modsætning til nærliggende byggepladser, hvor man hurtigt skulle læsse på og af.

Hansen-Jacobsen fik i øvrigt tit brændt keramik i ovnen. Engang fik han brændt en stor kirke, omgivet af brændte vægge, han selv havde fremstillet. Den fortrængte en del mursten, men min far ville gerne støtte kunsten. Resultatet var strålende, og i sin begejstring gav Hansen-Jacobsen min broder Holger, som kom med kirken på en vogn, 50 øre og en sodavand!

Hvordan så med at drive en gård og et teglværk på samme tid? Jo, når »en hvid mand« viste sig, forlod man markarbejdet, også midt i høsten, for den hvide mand var en murermeister, som manglede mursten. Så måtte vi af sted med fladvog-

nene. Afsætningen var god. Jeg mindes ikke, at vi har måttet overvintre med et større lager af sten.

Priserne var sat efter tidens forhold. På et vist tidspunkt kostede helbrændte sten 20 kr. pr. 1.000, klinkere 19 kr. og halvbrændte sten, til indendørs brug, 18 kr. Sten strøget på bræt kostede mest, 24 kr. pr. 1.000.

Selv syntes vi naturligvis, at vore røde sten var kønnere end de gule, maskinstrøgne sten, der begyndte at dukke op. For slet ikke at tale om de store cementblokke, man nu rejser – og har bekymringer med!

Jeg mindes ikke, at far nogen sinde havde vanskeligheder med arbejderne. Tværtimod, jeg har mange gange, når han kom på teglværket, hørt ham hilse: »Godaw og Gud hjælp!« og den hilsen blev altid mødt med et venligt: »Tak!« Da mine forældre fejrede deres sølvbryllup, var teglmesteren da også indbudt, og min svigerfar, sognepræst Richter, skriver i sin dagbog: »Flere andre taler holdes, bl.a. bringer teglbrænder Julius Nielsen sin arbejdsgiver en varm tak, et sjældent træk i vore dage«. »Vore dage« var 1920.

Sæsonen sluttede altid med et fint kaffebord på *Svendsminde*. Her var stemningen altid hyggelig og god. Alle fik gaver. Et år fik de strikkede sweaters, gode til vinterbrug. Den ældste af arbejderne, den støtte og sindige Nis Andersen, fejrede 25 års jubilæum ved teglværket og fik en sølvske. Jeg har mange gange efter fyraften kl. 6 set ham vandre til Vejen på indkøb. Han gik besindigt med en lille spånkurv vippende i hånden, efter en lang arbejdsdag. Jo, der var krummer i de gamle!

1920 blev teglværket nedlagt. Lergravene var ved at være tømt. På tomten, hvor ovnhuset havde stået, byggede mine forældre et hus, og her tilbragte de deres alderdom efter et stræbsomt liv.

Peder L. Engelbrechtsen. Født 28. oktober 1897 i Vejen. Fhv. skoledirektør i Horsens. Adr. Lions Park, Blok A, 105, Hillerød. Har skrevet Vor kirkes historie, redaktør af Praktik, håndbog for unge lærere. Artikler i Vejle Amts Årbøger, Sønderjyske årbøger og Ribe Amts Årbog samt Danske studier og Dansk udsyn.